

ЕКОЛОГІЧНИЙ **ВІСНИК**

СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ 2022

**Військове вторгнення росії:
втрати природних екосистем**

**Всеукраїнська екологічна ліга:
25 років на захисті Природи**

**Загрози та ризики затоплення шахт
в Донецькій та Луганській областях**

Захоплива подорож долинами річок Удаю та Переводу

Юрій ПРОЦЕНКО, кандидат біологічних наук, провідний науковий співробітник,
Національний природний парк «Пирятинський» (Полтавська область)

Національний природний парк «Пирятинський» створений наприкінці 2009 року. Його історія – яскравий приклад дії ініціативи «знизу», оскільки організація парку не була запланована у жодній із загальнодержавних програм, а досвід розбудови буде цікавим та корисним для практиків заповідної справи в Україні. При його проектуванні фахівцям вдалося дотриматись наукових принципів дизайну природоохоронних територій, грамотно використавши національні механізми створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, залучивши до цієї роботи місцеву владу та громаду.

Починаючи з 1997 року, доцент кафедри зоології Київського національного університету імені Тараса Шевченка А. В. Подобайло започаткував практики студентів-зоологів біля села Леляки. Саме тоді дослідження унікальних природних комплексів спонукали до перших кроків для їх збереження. Ініціатива була підтримана начальником Пирятинської районної екологічної інспекції В. М. Миленком та головою Пирятинської районної державної адміністрації О. П. Рябоконею. Успішна спільна робота спочатку призвела до створення в долині річки Удай низки заказників, а потім підвела до думки про об'єднання існуючих заповідних територій в національний парк. Тривалий процес завершився підписанням Указу Президента від 11 грудня 2009 року за № 1046/2009 «Про створення національного природного парку «Пирятинський»».

Науково-дослідна робота на території парку проводиться з метою вивчення природних процесів, забезпечення постійного спостереження за

змінами екосистем, екологічного прогнозування, розробки наукових основ охорони, відтворення і використання природних ресурсів та його особливо цінних об'єктів.

Дослідження флори і фауни будь-якої території – складний і тривалий процес, який потребує суттєвих затрат часу та залучення великої кількості вузьких спеціалістів з окремих груп живих організмів. Значний внесок у вивчення флористичного та фауністичного багатства НПП «Пирятинський» були зроблені завдяки експедиціям за участю студентів, аспірантів та співробітників Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також десяткам фахівців з усіх куточків України. Колектив парку висловлює усім їм щире подяку за плідну співпрацю.

Територія парку витягнута у долинах рівнинних тихоплинних Удаю, Переводу, Рудої та у витоках річки Сліпорід. Його загальна площа – 12028,42 га, з яких 5555,14 га перебувають у постійному користуванні, а 6473,28 га є частиною парку без вилучення у користувачів. Це рівнинна територія у зоні помірно-континентального клімату з достатньою кількістю опадів і тепла, родючими чорноземними ґрунтами, розвинутою мережею автомобільних та залізничних шляхів, що відкриває значні можливості для розвитку тут рекреації та туризму.

На території парку значні площі не зазнавали відчутного антропогенного впливу, який обмежився початковою стадією меліоративних робіт. Відсутність масштабних втручань у перебіг природних процесів сприятливо вплинула на біологічне різноманіття місцевих екосистем.

Тихоплинний Удай

Заплава Удаю
з оглядового майданчика у с. Велика Круча

Заболочені вільхові ліси
між селами Дейманівка та Високе

Річка Руда

60 % заповідної території складають водно-болотні угіддя, що врятувало значну частину парку від розорювання. Зарослі очеретом площі є не лише гігантським природним акумулятором та переробником вуглекислого газу, що важливо в сучасних умовах глобального потепління, але й прекрасними природними фільтрами. Вода, яка переміщується через очеретяні масиви, очищається від завислих в ній частинок і стає прозорою. В ясну погоду можна побачити дно Удаю навіть на глибині 4–5 м.

Рослинний світ парку представлений 1057 видами квіткових рослин, що викликає подив не лише з точки зору кількості, але й високого ступеня вивченості території, яким можуть похвалитися хіба що парки Українських Карпат. Серед вищих рослин відмічено 3 види хвойних, 10 видів папоротей, 1 вид плаунів та 5 видів хвощів.

На сьогодні нижчі рослини представлені 82 видами грибів та 138 видами водоростей. 36 представників флори парку, серед яких трутовик зонтичний, рябчик руський, астрагал шерстистоквітковий, пальчатокорінник травневий, зозулинець болотний, півники рогаті, пухирник малий, лілія лісова, лунарія оживаюча – у Червоній книзі України.

Тваринний світ національного природного парку «Пирятинський» вивчений нерівномірно. В цілому, на сьогодні є гостра необхідність інвентаризації комах – ентомофауни. В подальшому планується продовжувати співпрацю зі спеціалістами різноманітних наукових установ для інвентаризації фауни парку.

На сьогодні у водоймах парку відмічено 36 видів аборигенних та інвазійних риб, амфібії представлені 12 видами, плазуни – 8. Орнітофауна налічує більше ніж 190 видів, багато з яких зустрічаються лише під час міграцій. Серед ссавців виявлено 40 видів, 8 з яких – кажани. Переважна більшість з 1200 видів безхребетних – комахи. 50 видів фауни занесені до Червоної книги України. Серед них – хом'як звичайний, горностай, нічниця ставкова, вечірниця руда, підорлик великий, лунь степовий, орлан-білохвіст, п'явка медична, бджола-тесляр звичайна, сатурнія велика.

Силами працівників парку розроблені дві екологічні стежки та шість екологічних маршрутів, у яких враховані найрізноманітніші смаки відвідувачів. Всю інформацію стосовно маршрутів можна знайти на сайті парку, зрештою можна розробити і свій власний. Якщо вам подобаються пам'ятки природи, оберіть автобусний маршрут «Природні та культурні пам'ятки Пирятинщини»; якщо до вподоби прогулянки пішки, зверніть увагу на маршрут «Заплавний Удай». Мабуть, один з найбільш популярних маршрутів – водний. Під час його проходження часто змінюються пейзажі (населені пункти, лісові масиви, густі зарості очерету, відкриті водні плеса) та мимовільні попутники зі світу дикої природи (метушлива риб'яча дітвора на теплому мілководді, стрімкі рибалоч-

Трутовик зонтичний

Зозулинець болотний

Сон розкритий

Рябчик руський

На луках

Гуси мігрують

Сатурнія велика

Горностай

Орлан-білохвіст

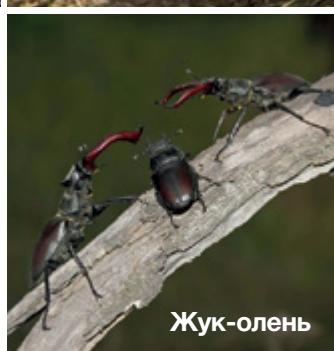
ки, поважні і граційні чаплі та лелеки, чудернацькі річкові губки на глибині).

У арсеналі парку є велосипеди, намети, качки та інше туристичне спорядження, яке можна орендувати.

До послуг відвідувачів парку місця відпочинку. Окремі рекреаційні пункти розташовані у віддалених місцях (наприклад, Острів Триб), де можна відчувати себе справжнім острів'янином.

Який би маршрут не обрали, у будь-якому випадку ви зможете насолодитися краєвидами та щирою полтавською гостинністю.

Бьордвотчинг – чудова можливість урізноманітнити своє дозвілля. Це один з видів туристично-рекреаційної активності любителів орнітології, які не просто спостерігають за птахами, а й збирають корисну наукову інформацію щодо поширення птахів, зальотів рідкісних видів, термінів їхнього прильоту, беруть участь у моніторингу популяцій птахів. З орнітологічної вежі, розташованої за с. Дейманівка, у межах ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Дейманівський», туристам-природолюбам, науковцям зручно неозброєним оком або за допомогою бінокля чи іншого оптичного пристрою спостерігати за птахами, вивчати міграції пернатих, їхню гніздову поведінку.

Жук-олень

Вечірниця руда

Парк сприяє розвитку природоохоронного та екологічного руху, екологічного виховання шкільної та студентської молоді, поширює нові методики екологічного виховання, розробляє рекомендації з формування екологічної етики й естетики.

З часів створення парку був налагоджений тісний зв'язок зі шкільними закладами району. Діти беруть участь у численних літніх експедиціях, під час яких вони не лише дізнаються більше про природу, яка їх оточує, але й на практиці оволодівають методами дослідження рослинного і тваринного світу. Іноді вони приходять на допомогу науковому відділу під час проведення масштабних робіт у парку.

Наш національний природний парк налагодив тісну співпрацю з волонтерами, взаємну користь від якої важко переоцінити. Волонтери стають постійними відвідувачами установи та учасниками природоохоронних заходів, активно залучають до природоохоронної діяльності своїх друзів, колег, однодумців. Вивчаючи біорізноманіття, вони змінюють свій світогляд, ставлення до природи, вчать охороняти та зберігати її видове різноманіття. Волонтери мають чудову можливість вивчати історичні та природні пам'ятки, особливості місцевої кухні та народні звичаї регіону, сприяють зростанню туристичної

привабливості Пирятинщини, розміщуючи фото- та відеоматеріали після візитів на сторінках соц-мереж.

В парку втілюють у життя низку довготривалих проєктів. Один з перших – відновлення корінних деревостанів, суть якого полягає у відновленні насаджень дуба черешчатого на ділянці біля с. Грабарівка. Початку робіт передували наукові дослідження з виявлення сприятливих місць для висадження дубів. На єдиній обраній ділянці волонтери і співробітники парку висадили жолуді, зібрані з усієї України студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка. На цьому робота не завершена, оскільки молоді дуби потребують тривалої опіки: їх обкошують, обробляють протигрибковими препаратами, підсажують дубки в місцях з поганою схожістю.

Ще одним «рослинним» проєктом є підсадження саджанців дубів у соснові насадження. Останнім часом Європою прокотилась хвиля уражень сосни верхівковим короїдом. Беручи до уваги малі площі сосни на території парку та неможливість обробки її хімікатами, був розроблений проєкт зі створення різномірних посадок дерев в межах уражених соснових насаджень. Вже третій рік поспіль під патронатом благодійного фонду «Peli can live» та юридичної компанії «Arzinger», за активної підтримки волонтерів йде його успішна реалізація.

Цікавим напрямом в еколого-освітній роботі парку є популяризація готелів (осель) для комах. Це дерев'яні конструкції будь-якої форми та розміру, в які закладають стебла очерету, гілочки малини чи бузини. Вони набули великої популярності в країнах Європи і зараз активно використовуються на теренах України. Перший будиночок для комах в Україні з'явився в 2013 в Криму, а у 2016 ми встановили такий біля офісу парку, на кілька років зробивши його нашою візитівкою. Впродовж декількох років після його монтажу наші співробітники консультували інші установи з методичних питань виготовлення та встановлення осель. Вас зацікавила така конструкція – на сайті парку розміщена електронна інструкція з її виготовлення.

Якщо Ви не є біологом чи екологом, але любите природу і бажаєте їй допомогти, долучайтесь до наших дослідницьких заходів.

Обліки орхідей. Переважна частина орхідей є видами, які нечасто зустрічаються у природі. Вчені з'ясували, що зникнення орхідей пов'язане з відсутністю пересування копитних тварин на території зростання цих рослин. Але сьогодні зменшилась кількість не тільки диких копитних, але й домашньої худоби. Виявивши цей факт, науковці парку разом з місцевими фермерами розробили плани дій з викошування ділянок, що дозволяє сьогодні нормально існувати популяціям орхідей.

Обліки бобрів проводяться восени. Оскільки бобри живуть на великій площі, необхідна велика кількість людей, щоб одразу охопити всі ділянки. Завдяки волонтерам в парку вже п'ятий рік поспіль реалізуються такі обліки.

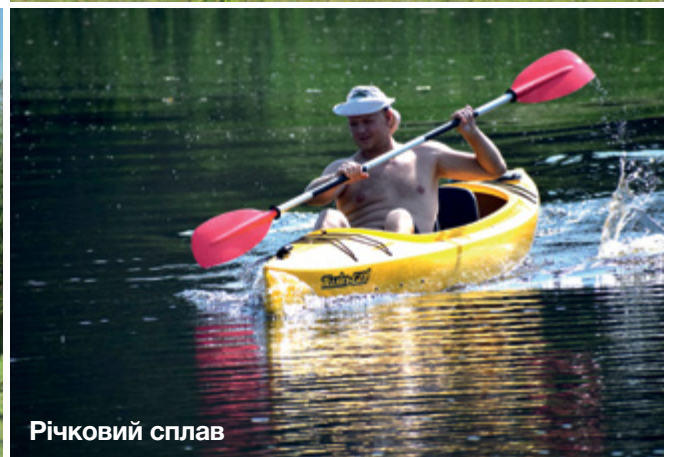
Обліки сов. Легко здогадатись, що цю акцію проводять вночі. Використовують метод голосової провокації. Волонтери вивчають голоси тих видів сов, які мешкають на території парку, виїжджають на задані точки обліку та транслюють записи цих голосів з портативних колонок.

Рекреаційний об'єкт «Леляки»

Рекреаційний об'єкт «Кріпак»

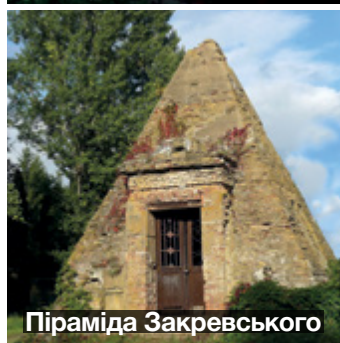
Річковий сплав

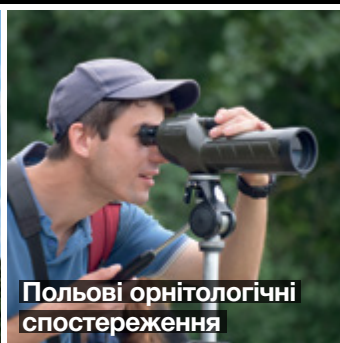
Садиба Закревських
у селищі Березова Рудка

Волонтери обліковують старовікові дерева

Піраміда Закревського

Польові орнітологічні
спостереження

Орнітологічна вежа

За відгуками сов можна визначити їх чисельність, стать, зорієнтуватися в межах гніздових територій.

Крім природних об'єктів, на території парку розташована велика кількість культурно-історичних пам'яток.

Березоворудський парк – пам'ятка садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення – видатний взірець паркового будівництва України. Був закладений у другій половині XVIII століття на основі дубово-ясенювого пралісу. Займає терасу та схили заплави річки Перевод. Основний тип садово-паркового ландшафту – лісовий. Тут ростуть старі гіркокаштанни, ясени, сосни, берези, сформовані у вигляді довгих алей. Палацово-парковий ансамбль садиби Закревських, спорудженої за проектом архітектора Є. І. Червінського, обрамлений чудовими декоративними колекціями. Двері родинного маєтку були радо відчинені усій українській еліті. Одна з найцікавіших сторінок історії Березоворудського парку пов'язана з Тарасом Шевченком, який неодноразово гостював у Закревських. До цього часу тут є «Шевченкові стежки». Відомо, що під 300-літнім дубом у жовтні 1845 року, Кобзар започаткував свою знамениту поему «Кавказ», яку пізніше завершив у Переяславі.

Дуже цікавим об'єктом є піраміда Закревських – кам'яна пірамідальна пам'ятка, їх родова усипальниця, зведена у формі єгипетської піраміди, побудована у кінці XIX ст. юристом Гнатом Закревським, який був членом масон-

ської ложі і захоплювався єгипетською культурою. Цінним архітектурним об'єктом є Успенська церква у селі Вечірки. Перша документальна згадка про неї датується 1768 роком. Колись службу Богу тут відвідувало до 2000 прихожан. За час існування церкви її приміщення використовувалося не лише для релігійних, але й для господарських потреб. Нині Успенську церкву відновлюють.

Парк віддалений від столиці всього на 150 км, від Полтави – на 200 км. Гарна траса та активне сполучення з містами робить розташування парку вкрай вдалим для його відвідування. Тож запрошуємо в Національний природний парк «Пирятинський» на відпочинок, наукову чи волонтерську роботу.